

Challenges of Issuing Illegal Judicial Orders (A Case Study of the Deputy Prosecutor's Order in Mashhad to Prevent Entry of Women without Hijab into the Subway)

*Roghayyieh Mastri Farahani¹, Hossein Mirmohammad
Sadeghi^{*2}*

1. Researcher of Iran Law and Law Research Institute, Tehran, Iran.

Email: farahani2020@gmail.com

2. Professor, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

*. Corresponding Author: drsadeghi128@yahoo.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

انجمن علمی حقوق بین الملل ایران

انجمن ایرانی حقوق جزا

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

Doi:

10.22034/JCLC.2024.383562.1806

Received:

17 March 2024

Accepted:

20 August 2024

Published:

5 March 2025

ABSTRACT

The purpose of this article is to review and evaluate the letter of the deputy prosecutor of Mashhad regarding "preventing women without religious hijab from entering the metro". For this purpose, after describing the text of the said letter, the scope of the investigation is first explained, and then the evidence and documents mentioned in the text of the order are mentioned, all of which have been contradicted and violated. In this way, corresponding to each document, the reasons for rejecting and violating this citation are presented in five paragraphs. In addition, objections and criticisms on the order of the subject of the research, consisting of 11 objections, are mentioned below. Some of these evidences are: violation of the principle of legality of crime and punishment, violation

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

of the principle of legality of proceedings, violation of the principle of the rule of law, violation of citizens' rights, violation of the lack of competence of prosecutors in 7th and 8th grade crimes and... According to the findings of the research, the order of the subject of the research was issued for the reasons mentioned, including 16 reasons in total, contrary to the numerous principles of the Constitution, the rules of criminal law and criminal procedure.

Keywords: Fundamental Rights, Legality of Proceedings, Islamic Veil, Deterrent Punishments and Sanctions, Judicial Order.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgment: We hereby thank Mohammad Darvishzadeh for his cooperation in preparing and writing this research.

Author Contributions:

Roghayyieh Mastri Farahani: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization.

Hossein Mirmohammad Sadeghi: Conceptualization, Formal analysis, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Mastri Farahani, Roghayyieh, Hossein Mirmohammad Sadeghi. "Challenges of Issuing Illegal Judicial Orders (A Case Study of the Deputy Prosecutor's Order in Mashhad to Prevent Entry of Women without Hijab into the Subway)" *Journal of Criminal Law and Criminology* 12, no. 24 (March 5, 2025), 41-68.

Extended Abstract

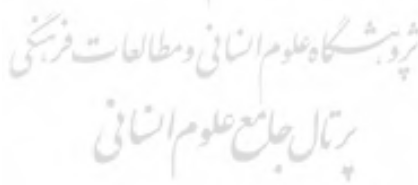
This article aims to critically examine the directive issued by the Deputy Prosecutor of Mashhad, which mandates the prevention of women without hijab from entering the subway. The order articulates that “the necessity of preventing women without hijab from entering the subway, which has caused severe social discontent, has been communicated to the esteemed Mayor... Pursuant to Article 72 of the Iranian Criminal Procedure Code, relevant authorities must immediately report the occurrence of a crime within their jurisdiction. Negligence by officials that results in the acceptance of a criminal status and the promotion of immorality constitutes inaction that is prosecutable under the aforementioned article, as well as under Article 576 of the Islamic Penal Code regarding preventive punishments. In the absence of a report indicating effective implementation of this judicial order, a copy of the order is hereby sent... It is evident that if this order is not executed by July 15, 2022, legal actions will be initiated against negligent parties.” This research seeks to address the following question: What challenges arise from assessing the legal documents that support the Deputy Prosecutor of Mashhad's order regarding the prohibition on entry for women without hijab into the subway, as well as similar directives? The study employs a case study methodology, focusing specifically on this judicial order and its implications. Relevant laws, regulations, and legal doctrines are referenced for analytical purposes.

After providing a detailed description of the order's content, the scope of the research is delineated, and an analysis of the evidence and documents cited in the order is undertaken. The results reveal that all cited documents encounter opposing evidence and are open to refutation. The Deputy Prosecutor's order to the Deputy Governor of Khorasan Razavi regarding the prevention of entry for women without hijab includes four main components: the directive to prevent entry for women without hijab; the obligation of relevant authorities to report crime occurrences in accordance with Article 72 of the Criminal Procedure Code; the applicability of punishment under Article 576 of the Islamic Penal Code in cases of inaction; and a discussion on inaction within the context of the Social Headquarters for Hijāb (Islamic attire) and Ifāf (chastity). This order is marked by several procedural and substantive deficiencies, which are critically examined in this article. Additionally, the article explores further challenges related to the order, categorized into two sections: theoretical challenges and practical challenges. The

findings indicate that the Deputy Prosecutor's order faces four theoretical challenges and eleven practical challenges.

Theoretical challenges include violations of citizens' rights, allegations of perpetrating offenses that undermine individuals' constitutional rights, conflicts with the duties of prosecutors in supervising and promoting public rights, and inconsistencies with the provisions of the Resolution on Measures to Promote the Culture of Hijab and Ifāf, ratified by the National Council for Cultural Affairs on December 31, 2005. Practical challenges encompass the disregard for the principle of separation and independence of powers, unjust discrimination in the enforcement of laws, failure to adhere to procedural formalities, arbitrary application of laws (thus violating the principle of legality in judicial proceedings), lack of jurisdiction of prosecutors in handling crimes classified as grades 7 and 8, and the inversion of the relationship between judicial authorities and executors (as highlighted by the Mayor of Mashhad's response to this order).

Consequently, based on the research findings, the order in question contains a total of sixteen grounds that infringe upon numerous principles of constitutional law, criminal law, and criminal procedure.

چالش‌های صدور دستور قضائی غیرقانونی: مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد جهت جلوگیری از ورود افراد فاقد حجاب شرعی به مترو

رقيه ماستری فراهانی*^۱، حسین میرمحمدصادقی^۲

۱. پژوهشگر پژوهشکده حقوق و قانون ایران، تهران، ایران.

*نویسنده مسئول: farahani2020@gmail.com

۲. استاد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: drsadeghi128@yahoo.com

چکیده:

هدف از نگارش این مقاله، بررسی و ارزیابی نامه معاون دادستان مشهد مبنی بر «جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو» است. برای این منظور، پس از توصیف متن نامه مذکور، ابتدا قلمرو تحقیق تبیین شده و در ادامه ادله و مستندات ذکر شده در متن دستور آمده که همه آنها با ادله معارض مواجه بوده و نقض شده است؛ به این صورت که متناظر با هر مستند، دلایل رد و نقض آن در پنج بند ارائه شده است. علاوه بر این، ایرادات و انتقادات وارد بر دستور موضوع پژوهش، مشتمل بر ۱۱ ایراد در ادامه ذکر شده است. برخی از این ادله عبارت‌اند از: نقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات، نقض اصل قانونی بودن دادرسی، نقض اصل حاکمیت قانون، نقض حقوق شهروندی، نقض عدم صلاحیت مقامات دادرسی در جرایم تعزیری درجه ۷ و ۸ و... مطابق یافته‌های تحقیق، دستور موضوع پژوهش بنا به دلایل گفته شده، مجموعاً مشتمل بر ۱۶ دلیل، برخلاف اصول متعدد قانون اساسی، قواعد حقوق جزا و آیین دادرسی

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهشهای حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهشهای حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز CC-BY-NC 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

انجمن ایرانی حقوق جزا و جرم‌شناسی

انجمن ایرانی حقوق جزا و جرم‌شناسی

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/JCLC.2024.383562.1806

تاریخ دریافت:

۲۷ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۳۰ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۳

کیفری صادر شده است.

کلیدواژه‌ها:

حقوق اساسی، قانونی بودن دادرسی، حجاب شرعی، تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده، دستور قضایی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از محمد درویش زاده بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

رقیه ماستری فراهانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی.
حسین میرمحمدصادقی: مفهوم‌سازی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

ماستری فراهانی، رقیه، حسین میرمحمدصادقی. «چالش‌های صدور دستور قضایی غیرقانونی: مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد جهت جلوگیری از ورود افراد فاقد حجاب شرعی به مترو». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۲، ش. ۲۴ (۱۵ اسفند ۱۴۰۳)، ۴۱-۶۸.

مقدمه

معاون دادستان مشهد طی نامه‌ای به شماره ۱۲۴۲/ن مورخ ۱۴۰۱/۴/۵ خطاب به معاون استاندار و فرماندار شهرستان مشهد دستور داد که از «ورود بانوان فاقد حجاب شرعی» به مترو جلوگیری کنند.^۱ متن نامه به شرح زیر است:

«معاون استاندار و فرماندار محترم شهرستان مشهد

سلام علیکم

احتراماً، پیرو جلسات متعدد برگزار شده در خصوص ضرورت جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو به‌عنوان وسیله نقلیه عمومی که موجب نارضایتی شدید اجتماعی شده مراتب جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی طی مکاتبه شماره ۱۱۴۵/ن مورخ ۱۴۰۱/۴/۵ به تاریخ ۲۹ خرداد ۱۴۰۱ به شهردار محترم از طریق شبکه دولت در تاریخ ۲۹ خرداد ۱۴۰۱ ابلاغ شده است. فرمانده محترم نیروی انتظامی استان جهت برخورد با مجرمین به‌محض اعلام مأمورین مترو طی نامه شماره ۱۹۰۰/۱۰۴۰۰۶۰۲۰ مورخ ۲ تیر ۱۴۰۱ اعلام آمادگی نموده است. بر طبق صراحت ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری^۲ مسئولین ذی‌ربط باید بلافاصله مراتب وقوع جرم را در حوزه کاری خود اعلام نمایند. کوتاهی مأمورین که منجر به پذیرش وضعیت مجرمانه و ترویج ابتذال باشد، ترک فعلی است که بر طبق ماده مذکور و ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده^۳ قابل پیگرد قضایی است. نظر به عدم وصول گزارش مبنی بر انجام مؤثر دستور قضایی، کپی دستور قضایی مورد اشاره جهت طرح در قرارگاه اجتماعی عفاف و حجاب و پیگیری اجرا ارسال می‌گردد و بدیهی است در صورت عدم اجرا حداکثر تا تاریخ ۱۵ تیر ۱۴۰۱ وفق مقررات با عوامل ترک فعل کننده، برخورد قضایی صورت خواهد گرفت».

۱. این مقاله در کرسی مناظره با حضور معاون دادستان مشهد و دکتر حسین میرمحمد صادقی، دکتر جواد طهماسبی، دکتر محسن برهانی به عنوان ناقد که در تاریخ ۳۰ مرداد ۱۴۰۱ توسط پژوهشکده حقوق و قانون ایران برگزار شد، ارائه شده است.

۲. ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «هرگاه مقامات و اشخاص رسمی از وقوع یکی از جرایم غیرقابل گذشت در حوزه کاری خود مطلع شوند، مکلفند موضوع را فوری به دادستان اطلاع دهند».

۳. ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده مقرر کرده است: «چنانچه هریک از صاحب منصبان و مستخدمین و مأمورین دولتی و شهرداری‌ها در هر رتبه و مقامی که باشد از مقام خود سوءاستفاده نموده و از اجرای اوامر کتبی دولتی یا اجرای قوانین مملکتی و یا اجرای احکام یا اوامر مقامات قضایی یا هرگونه امری که از طرف مقامات قانونی صادر شده باشد جلوگیری نماید به انفسال از خدمات دولتی از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد».

- واکنش شهردار مشهد نسبت به این دستور

اسناد منتشر شده در فضای مجازی حاکی از آن است که شهردار مشهد در واکنش به این نامه مقام قضایی، ضمن اشاره به عدم پشتوانه قانونی این دستور و مخالف بودن مفاد آن با صحبت‌های رهبر انقلاب، به دلیل اصرار مقام قضایی، این دستور را جهت اجرا ابلاغ کرده است.^۴ وی خطاب به معاون حمل و نقل و عمران شهرداری در حاشیه نامه فوق نوشته است:

«هرچند معتقد هستم ممانعت از ورود افراد فاقد حجاب شرعی و عدم ارائه خدمات به آنها دارای پشتوانه قانونی نبوده، خلاف روال جاری کشور و منویات مقام معظم رهبری می‌باشد و مسلماً نتیجه معکوس خواهد داشت و اجرای این دستور دارای تبعات می‌باشد و خلاف مصوبات بوده، ولی به دلیل اصرار مقام محترم قضایی بر اجرای دستورشان، با لحاظ نمودن جمیع جهات زمینه اجرای دستور قضایی در تاریخ ذکر شده فراهم گردد ۱۲ تیر ۱۴۰۱».

علاوه بر این، دستور مذکور واکنش‌ها و بازتاب‌های گسترده‌ای را به دنبال داشت. عده‌ای این اقدام معاون دادستان را تأیید و در راستای اجرای قانون اساسی و قوانین عادی دانسته و آن را ضرورتی اجتماعی ارزیابی کرده‌اند؛ اما در مقابل، غالب حقوقدانان این اقدام معاون دادستان مشهد را برخلاف قانون دانسته و وی را مرتکب نقض قانون می‌دانند. این مقاله، ضمن ارائه خلاصه ادله و مستندات مذکور در متن نامه و ادله و مستندات تضعیف کننده و ایرادات و انتقادات وارد بر آن، به تحلیل این نامه می‌پردازد.

هدف از انجام این پژوهش، بررسی و ارزیابی مستندات قانونی دستور معاون دادستان مشهد در خصوص جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو و دستورهای مشابه این دستور است.

- سؤال پژوهش

این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال است که: بررسی و ارزیابی مستندات قانونی دستور معاون دادستان مشهد در خصوص جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو و دستورهای مشابه آن، چه چالش‌هایی در پی دارد؟

- قلمرو پژوهش

این مقاله، با هدف بررسی چالش‌های دستور قضایی غیرقانونی، به‌صورت مورد پژوهی به ارزیابی دستور

۴ . واکنش شهردار مشهد به نامه معاون دادستان مشهد، کد خبر ۱۱۲۸۳۶۲، سایت خبری تابناک، ۱۴ تیر ۱۴۰۱.

مکتوب معاون دادستان مشهد خطاب به فرماندار این شهرستان، صرفاً از منظر حقوق اساسی و حقوق جزا می‌پردازد و لذا مکاتبات، سخنان و مصاحبه‌های ایشان که قبل یا بعد از صدور این دستور در فضای مجازی و رسانه‌ها منتشر شده است، از قلمرو موضوعی این پژوهش خارج است. علاوه بر این، مباحث زیر نیز خارج از قلمرو موضوعی این تحقیق بوده و به آنها پرداخته نشده است.

مبانی فقهی و دینی این دستور؛ ارزیابی آن از منظر یافته‌های جرم‌شناسی؛ ابعاد جامعه‌شناختی دستور؛ ابعاد روان‌شناختی دستور؛ بررسی موضوع از منظر فلسفه حقوق؛ بحث از ضرورت پذیرش اجتماعی قوانین و مقاومت مدنی و اجتماعی در برابر قوانین نامناسب؛ بررسی دستور از منظر هنجارهای حقوق بشر معاصر و نرم‌ها و قواعد رفتاری در نظام بین‌المللی حقوق بشر که تمامی ساحت‌های زندگی فردی و اجتماعی انسان را پوشش می‌دهد و بحث از قواعد و آثار کنترل قدرت دولت در برابر شهروندان و

- پ‌یشینه تحقیق

در رابطه با دستور موضوع این پژوهش، (دستور قضایی غیرقانونی معاون دادستان مشهد) پژوهش مستقلی یافت نشد و این مقاله اولین و تنها تحقیق انجام شده در خصوص این موضوع است. اگرچه در فضای مجازی به‌صورت پراکنده و مختصر برخی از صاحب‌نظران به این دستور اشاره‌ای داشته‌اند که در همین مقاله به برخی از آنها اشاره شده است. از جمله یادداشت اینستاگرامی علی خالقی در این زمینه.

- روش تحقیق

این تحقیق به روش مطالعه موردی^۵ یا مورد پژوهی انجام شده است. به این ترتیب که دستور خاص مقام قضایی در مورد به خصوصی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. برای تحلیل این مورد، قوانین و مقررات و دکتین حقوقی مورد استناد و استفاده قرار گرفته است.

۱- بررسی و تحلیل مستندات مندرج در متن دستور معاون دادستان مشهد

در متن نامه معاون دادستان مشهد خطاب به معاون استاندار در خصوص «جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو» که موافقان آن، این نامه و اقدام معاون دادستان مشهد را «اقدامی کاملاً قانونی» می‌دانند، چهار نکته مهم و کلیدی وجود دارد. ۱. ضرورت جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب به مترو. ۲. الزام مسئولین ذی‌ربط به اعلام وقوع جرم در حوزه کاری خود به استناد ماده ۷۲ قانون آیین

دادرسی کیفری ۳. شمول مجازات مقرر در ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی- تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده- در صورت ترک فعل موضوع این دستور ۴. طرح موضوع ترک فعل صورت گرفته در قرارگاه اجتماعی عفاف و حجاب.

این دستور از چهار جهت فوق واجد ایرادات شکلی و ماهوی متعددی است که در ادامه بررسی می‌شود.

۱-۱- ضرورت جلوگیری از ورود به مترو

تردید نیست که «تردد بانوان فاقد حجاب شرعی در انتظار و معابر عمومی» جرم‌انگاری شده و قانون‌گذار، مرتکبین این عمل را مستوجب مجازات دانسته و بر اساس تبصره ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی- تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده- برای آن مجازات مشخص پیش‌بینی کرده است؛^۶ اما نکته قابل تأمل این است که ممانعت از ورود به مترو نه در این تبصره و نه در هیچ‌یک از قوانین جزایی به‌عنوان مجازات برای این جرم پیش‌بینی نشده است و معاون دادستان مشهد در این دستور، اقدام به مقرر گذاری جدید و تعیین مجازاتی غیر از آنچه در قانون آمده، نموده است. در ماده ۱۳ قانون مجازات اسلامی آمده است: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها حسب مورد نباید از میزان و کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده است تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود، در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسؤولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود».

بنابراین این الزام، فاقد مبنای قانونی است و مستند قانونی مشخصی ندارد و از این حیث دستور موضوع پژوهش واجد ایراد است. در این رابطه، باید گفت: محروم کردن افراد از آزادی‌های مشروع خلاف قانون است. منافع جرم‌انگاری باید بر مضرات آن غلبه کند. یعنی هزینه اجرای قانون نباید بر منافع آن غلبه کند. برای از بین بردن یک منکر نباید منکرات بیشتری انجام شود. در مورد این دستور نیز مبنای قانونی آن مشخص نیست و اصولاً در اصل جرم‌انگاری در این مورد و به‌علاوه شیوه اجرای قانون باید دقت بیشتری شود.

۶. مطابق تبصره (اصلاحی ۱۳۹۹/۱۱/۰۸) ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی- تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده «زنانی که بدون حجاب شرعی در معابر و انتظار عمومی ظاهر شوند به حبس از ده روز تا دو ماه و یا از ۲/۰۰۰/۰۰۰ تا ۱۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد».

۲-۱- الزام مسئولین ذی‌ربط به اعلام وقوع جرم در حوزه کاری خود به استناد ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری

در بخشی از دستور موضوع پژوهش به استناد ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری، مأمورین مترو مکلف شده‌اند که «مراتب وقوع جرم غیرقابل گذشت مزبور را در حوزه کاری خود به نیروی انتظامی اطلاع دهند».

به این قسمت از نامه موضوع پژوهش از سه جهت ایراداتی وارد است. جزئیات هر یک از این جهات سه‌گانه به شرح زیر است:

در این زمینه یکی از اساتید معتقد است:

«فلسفه جرم‌انگاری بی‌حجابی، به‌عنوان جرم مانع، پیشگیری از بروز مفسده است. محدودیت و محرومیت باید مبتنی بر قانون باشد. ماده ۱۸ قانون مجازات، تعزیر را تعریف کرده است. لذا تعزیر باید به‌موجب قانون و مبتنی بر قانون باشد».^۷

۱-۲-۱- تفسیر نادرست عبارت «حوزه کاری»

عبارت «حوزه کاری» در متن ماده ۷۲، عبارتی «مجمل و مبهم است» و مشخص نیست که منظور، «حوزه وظیفه کاری» است یا «مکان و محل اداره». برخی معتقدند وقوع جرم در حوزه وظایف کاری در خارج از اداره هم مشمول ماده ۷۲ می‌شود.

اکثر صاحب‌نظران حوزه حقوق معتقدند: منظور از «حوزه کاری» مذکور در متن ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری که در نامه موضوع بحث به آن استناد شده است، «حوزه وظیفه کاری» است و منظور از آن «مکان و محل وقوع جرم» نبوده و قابل تسری به موضوع این نامه نیست. در این زمینه می‌توان گفت در این صورت قاضی هم در جریان رسیدگی به پرونده‌های قضایی و در جلسه دادگاه اگر با خانمی مواجه شد که حجاب شرعی نداشت، باید قبل از رسیدگی به پرونده، نسبت به فرد فاقد حجاب به دادستان اعلام جرم نماید؛ در حالی که این اقدام سبب می‌شود که قاضی از بی‌طرفی خارج شده و اصل بی‌طرفی در رسیدگی‌های قضایی را نقض می‌کند.

لذا اساتید حقوق جزا^۸ در خصوص ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری معتقد هستند که منظور از

۷. جواد طهماسبی، «اجلاسیه کرسی مناظره مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد (جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو)»، پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ۱۴۰۱.

۸. از جمله دکتر حسین میرمحمدصادقی، در جلسه کرسی مناظره، به تاریخ ۱۴۰۱/۵/۳۰، پژوهشکده حقوق و قانون ایران.

«حوزه کاری» در متن این ماده «مکان ارتکاب جرم مثل بانک و مترو نیست»؛ بلکه منظور «ارتباط کاری با انجام وظیفه است»؛ به طوری که جرم در ارتباط با اجرای وظایف سازمانی تحت مدیریت آن مقامات ارتکاب یابد. مثلاً اگر اختلاسی در ادارات واقع شود، مقامات آن ادارات، طبق ماده ۷۲، موظف به اعلام آن به دادستان هستند؛ اما اگر مسافر در ایستگاه مترو اقدام به کلاهبرداری از مسافر دیگری نماید، ماده مذکور تکلیفی برای مقامات مترو ندارد.^۹ با این حال و حتی با فرض پذیرش اینکه منظور قانون گذار از حوزه کاری، محل وقوع جرم بوده، این سؤال مطرح است که چرا از میان همه جرایم غیرقابل گذشت، فقط موضوع بی حجابی ابلاغ شده؟ و چرا جرایم مهم احصا شده در ماده ۶۰۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده، شامل اختلاس، ارتشا، کلاهبرداری و تصرف غیرقانونی ابلاغ نشده است؟

۱-۲-۲- تغییر و توسعه ضمانت اجرای تخلف از ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری

به اعتقاد صاحب نظران حقوقی، تخلف از مقررات ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری ضمانت اجرایی ندارد؛ مگر اینکه مشمول عنوان مجرمانه مستقل، مثل ماده ۶۰۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده - باشد. در این زمینه گفته شده که هرچند در ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری برای اشخاص و مقامات رسمی به منظور مطلع کردن دادستان از وقوع جرم غیرقابل گذشت، تکلیفی ذکر شده اما ترک این تکلیف، ضمانت اجرای کیفری ندارد؛ بلکه صرفاً تخلف اداری و انتظامی محسوب می شود. مگر در مواردی که مقنن عدم اطلاع از وقوع جرم از سوی مقامات رسمی را با ضمانت اجرای کیفری همراه کرده و آن را جرم تلقی کرده باشد. نظیر ضمانت اجرای پیش بینی شده در ماده ۶۰۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده - مواد ۶۶ و ۶۰۸ و ۶۱۱ قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره ۲ ماده ۲ قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور که در آنها عدم اطلاع رسانی از جرم ارتكابی صراحتاً جرم انگاری شده است؛ لذا گفته شده است که اگر جرم واقع شده در حوزه کاری فرد از مصادیق ماده ۶۰۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده - مصوب ۱۳۷۵ باشد، رفتار مرتکب دایر بر عدم گزارش جرم انگاری شده است و در غیر این موارد، نقض ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری بوده و تخلف اداری محسوب می شود؛ زیرا هدف از تمام این مقررات برخورد با جرایم واقع شده در نظام اداری و مالی دولت یعنی مبارزه با فساد اداری و اقتصادی است.^{۱۰}

۹. علی خالقی، «صفحه اینستاگرام به نشانی: khaleghi.law.ut» در تاریخ ۵ ژوئیه ۲۰۲۲-۱۴ تیر ۱۴۰۱.

۱۰. جواد طهماسبی، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ دوم (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۱۱۰.

در این زمینه، نظریه مشورتی اداره کل حقوقی قوه قضائیه به شماره ۷/۹۴/۹۹۰ و تاریخ ۲۱ تیر ۱۳۹۴ مقرر داشته است:

«هرچند ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقامات و اشخاص رسمی را مکلف نموده که در صورت اطلاع از وقوع یکی از جرایم غیرقابل گذشت در حوزه کاری خود مراتب را به دادستان اطلاع دهند؛ لکن با عنایت به اصل قانونی بودن جرم و مجازات صرفاً عدم اعلام مقامات مذکور در ماده ۵۹۸ قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۵ در خصوص جرایم احصا شده در ماده ۶۰۶ همین قانون که در حوزه تحت اداره و نظارت آن واقع شده جرم است».

۱-۲-۳- توسعه در تفسیر مقامات رسمی

در این خصوص این سؤال مطرح است که آیا منظور از مقامات و اشخاص رسمی، مقامات و اشخاص رسمی دولتی هستند یا اشخاص حقوق خصوصی را نیز شامل می‌شود؟ در این زمینه، نظریه مشورتی شماره ۷/۱۵۲۳ مورخ ۲۳ خرداد ۱۳۷۳ اداره کل حقوقی قوه قضائیه مقرر می‌دارد: «کلیه کارمندان دولت در محدوده وظایف خود مقام رسمی محسوب می‌شوند. به عبارت دیگر، کسی که با احراز شرایط قانونی و با صدور حکم، تصدی مقامی را عهده‌دار می‌گردد و وظایف و تکالیفی به عهده وی گذارده شده است مقام رسمی محسوب می‌گردد». طبق این تعریف، مدیران و کارکنان نهادهای عمومی غیردولتی، مقام رسمی محسوب نمی‌شوند و منظور از مقامات و اشخاص رسمی همان کارمندان دولتی هستند. عده‌ای هم معتقد هستند که منظور از مقامات رسمی، صاحب‌منصبان دولتی هستند که در سلسله مراتب اداری بر افراد زیرمجموعه خود ریاست و نظارت دارند. البته در مقابل، عده‌ای معتقد هستند که منظور از مقامات و اشخاص رسمی، کارکنان و مسئولان دستگاه‌های حکومتی و اجرایی، اعم از دولتی یا عمومی غیردولتی، است.^{۱۱} دستگاه اجرایی در ماده پنج قانون مدیریت خدمات کشوری تعریف شده و نهادهای عمومی غیردولتی را هم شامل می‌شود. در مجموع و با توجه به اینکه مقام رسمی در هیچ‌یک از قوانین داخلی تعریف نشده و عبارتی مبهم و مجمل است که نیاز به تفسیر دارد؛ و از طرفی در تفسیر قوانین جزایی، اصل بر مضیق و محدود شدن آن به منطوق صریح قانون است و از این رو اغلب حقوقدانان معتقدند که نتیجه قانونی بودن جرم و مجازات، اصل تفسیر مضیق است.^{۱۲} در حالی که در

۱۱. همان، ۱۱۱.

۱۲. جلال‌الدین قیاسی، «روش تفسیر قوانین کیفری»، چاپ دوم (قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم (بوستان کتاب)، ۱۳۹۸).

این نامه، تفسیر موسعی از مقامات رسمی صورت گرفته و مصادیق این مورد را به مأموران مترو توسعه داده که با اصل قانونی بودن جرم و مجازات در تعارض است.

۱-۳- تهدید به شمول مجازات مقرر در ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - در صورت ترک فعل موضوع نامه

در بخش دیگری از متن نامه موضوع پژوهش آمده است که: «کوتاهی مأمورین که منجر به پذیرش وضعیت مجرمانه و ترویج ابتدال باشد، ترک فعلی است که بر طبق ماده مذکور و ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده^{۱۳} قابل پیگرد قضایی است». در ماده ۵۷۶ پیش‌بینی شده است که «هر یک از صاحب‌منصبان و مستخدمین و مأمورین دولتی و شهرداری‌ها ... از اجرای ... اوامر یا احکام مقامات قضایی ... جلوگیری نماید. به انفسال از خدمات دولتی از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد». در متن دستور موضوع پژوهش، ترک این وظیفه توسط مأمورین مترو عملی مجرمانه و مشمول ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - دانسته شده است. در حالی که دستور صادره از حیث استناد به ماده مذکور و نیز عدم توجه به ضوابط مربوط به امر آمر قانونی، واجد ایرادات متعددی به شرح زیر است.

تهدید مسئولان ذی‌ربط در صورت تخطی از مفاد این دستور، به اعمال مجازات مقرر در ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - خلاف مفاد این ماده قانونی است. به دلیل اینکه مفاد ماده مذکور در خصوص «جلوگیری از اجرای احکام و اوامر قضایی» است و جلوگیری فعل مثبت است؛ نه ترک فعل و از این رو ترک فعل مذکور در متن دستور یاد شده، مشمول ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - نیست و از این جهت استناد به این ماده مخدوش و محل ایراد است.

از طرفی اجرای حکم ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - مستلزم وجود دستور قانونی است؛ در غیر این صورت هرگاه به امر غیرقانونی یکی از مقامات رسمی جرمی واقع

۱۳. ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - مقرر کرده: «چنانچه هریک از صاحب‌منصبان و مستخدمین و مأمورین دولتی و شهرداری‌ها در هر رتبه و مقامی که باشد از مقام خود سوء استفاده نموده و از اجرای اوامر کتبی دولتی یا اجرای قوانین مملکتی و یا اجرای احکام یا اوامر مقامات قضایی یا هرگونه امری که از طرف مقامات قانونی صادر شده باشد جلوگیری نماید به انفسال از خدمات دولتی از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد».

شود، آمر و مأمور به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شوند؛^{۱۴} از این رو، این دستور از حیث انطباق با ضوابط عمومی حقوق جزا که از علل موجهه جرم و سقوط مجازات‌هاست، قابل تأمل و بررسی است؛ زیرا مطابق ماده ۱۵۹ قانون مجازات اسلامی «هرگاه به امر غیرقانونی یکی از مقامات رسمی، جرمی واقع شود آمر و مأمور به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شوند...» واکنش شهردار مشهد به این دستور از این زاویه قابل توجه است.

شمول ترک فعل کنندگان این دستور، فاقد مبنای قانونی است. در این رابطه نیز به نظر می‌رسد، در دستور موضوع پژوهش، از این حیث هم مقرر جدیدی وضع شده و مفاد ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی- تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده- به ترک فعل هم تسری داده شده است. حتی اگر در خصوص این ماده ابهام و اختلاف‌نظری هم وجود داشته باشد، می‌توان طبق قاعده به تفسیر ماده متوسل شد و با توجه به اصل قانونی بودن جرم و مجازات، در قوانین کیفری اصل بر تفسیر مضیق، نه تفسیر موسع است.^{۱۵}

۱-۴- اشاره به قرارگاه اجتماعی عفاف و حجاب

در دستور موضوع پژوهش، آمده است که «نظر به عدم وصول گزارش مبنی بر انجام مؤثر دستور قضایی، کپی دستور قضایی مورد اشاره جهت طرح در قرارگاه اجتماعی عفاف و حجاب جهت پیگیری ارسال می‌شود».

در این رابطه، سؤالی که مطرح می‌شود این است که مستند قانونی تشکیل این قرارگاه چیست؟ در رابطه با موضوع عفاف و حجاب، از ابتدا تاکنون سه مصوبه از شورای عالی انقلاب فرهنگی و یک آیین‌نامه مصوب شورای فرهنگ عمومی کشور به شرح زیر وجود دارد.

۱. اصول و مبانی و روش‌های اجرایی گسترش فرهنگ عفاف، مصوب ۱۳۷۶/۱۱/۱۴.

۲. راهبردهای گسترش فرهنگ عفاف، مصوب ۱۳۸۴/۵/۴.

۳. مجموعه تکمیلی اقدامات اجرایی گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، مصوب ۱۳۹۸/۶/۱۲ و آیین‌نامه راهکارهای اجرایی گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، مصوب ۱۳ دی ۱۳۸۴ شورای فرهنگ عمومی کشور. در هیچ‌یک از این مصوبات به تشکیل چنین قرارگاهی اشاره نشده است.

۱۴. علی خالقی، پیشین، ۱۴۰۱.

۱۵. محسن برهانی، «اجلاسیه کرسی مناظره مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد (جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو)»، پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ۱۴۰۱.

از طرفی، در ماده ۴۶ راهبردهای گسترش فرهنگ عفاف به تشکیل «کمیته ترویج و گسترش فرهنگ عفاف» در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی فعال در امر ترویج و گسترش فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه اشاره شده که در ترکیب آن نماینده‌ای از سوی قوه قضائیه یا دادگستری پیش بینی نشده است. ظاهراً منظور از این قرارگاه، ستاد استانی امر به معروف و نهی از منکر، موضوع ماده ۲۰ قانون آمران به معروف و ناهیان از منکر است که در بند ۱۱ ماده ۱۶، پیگیری مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی در خصوص عفاف و حجاب را از وظایف این ستاد دانسته است. از مقامات قضائی انتظار می‌رود که نسبت به جایگاه و مبانی قانونی این گونه نهادها، حساسیت و دقت لازم را داشته باشند. لازم به ذکر است که در جلسه کرسی، معاون دادستان مشهد مبنای تشکیل این قرارگاه را مصوبه شورای تأمین استان بیان کردند.

۲- سایر چالش‌ها، ایرادات و انتقادات وارد بر این دستور

علاوه بر آنچه در رد مستندات قانونی مندرج در متن دستور مورد پژوهش آمده است، از منظر حقوق اساسی و قواعد حقوق جزا، ایرادات و انتقادات متعددی بر این دستور وارد است و دستور موضوع پژوهش از این جهات مورد نقد و واجد ایرادات قانونی است؛ علاوه بر نکات موجود در متن دستور که در بند قبل اشاره شد، در ادامه به برخی از ایرادات قانونی این دستور در قالب چالش‌های عملی و چالش‌های نظری اشاره می‌شود:

۲-۱- چالش‌های نظری این دستور

دستور معاون دادستان مشهد از چهار منظر با چالش نظری مواجه است. توضیحات بیشتر راجع به این چالش‌ها به شرح زیر است:

۲-۱-۱- نقض حقوق شهروندی

دستور موضوع پژوهش از جهات متعددی با مفاد قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ در تعارض بوده و مفاد آن را نقض کرده است. لزوم رعایت مفاد این قانون در ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری (اصلاحی ۱۳۹۴/۰۳/۲۴) مورد تأکید قانون‌گذار قرار گرفته است. طبق این ماده: «در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۰۲/۱۵» از سوی تمام مقامات قضائی،

ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند، الزامی است. متخلفان علاوه بر جبران خسارات وارده، به مجازات مقرر در ماده (۵۷۰) قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۳/ ۳/ ۱۳۷۵ محکوم می‌شوند، مگر آنکه در سایر قوانین مجازات شدیدتری مقرر شده باشد».

در این زمینه می‌توان به برخی از موارد پیش بینی شده از جمله به بندهای یک و دو ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی و نیز ماده دو مصوبه شورای عالی اداری اشاره کرد:

بند یک ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مقرر می‌دارد: «کشف و تعقیب جرایم و ... می‌باید مبتنی بر رعایت قوانین و با حکم و دستور قضایی مشخص و شفاف صورت گیرد و از اعمال هرگونه سلايق شخصی و سوءاستفاده از قدرت و یا اعمال هرگونه خشونت و یا بازداشت‌های اضافی و بدون ضرورت اجتناب شود».

تعارض دستور معاون دادستان مشهد با این بند به دلیل کلی و نامعین بودن آن بدون ذکر مشخصات است و ایراد دیگر، تعارض دستور با اصل حاکمیت قانون و عدم رعایت تشریفات آیین دادرسی است. بند دو ماده واحده مذکور نیز مقرر می‌دارد:

«محکومیت‌ها باید بر طبق ترتیبات قانونی و منحصر به مباشر، شریک و معاون جرم باشد و تا جرم در دادگاه صالح اثبات نشود و رأی مستدل و مستند به مواد قانونی و یا منابع فقهی معتبر (در صورت نبودن قانون) قطعی نگردیده اصل بر برائت متهم بوده و هر کس حق دارد در پناه قانون از امنیت لازم برخوردار باشد».

اگرچه ممکن است ایراد شود که این دستور، حکم محکومیت نیست که به این بند استناد شده است؛ اما نخست، بر اساس این دستور یک حکم کلی برای گروهی از افراد صادر شده که بر اساس آن افرادی از حق ورود به مترو منع شده‌اند دوم اینکه، صرف نظر از جمله اول این بند، دستور موضوع پژوهش با توجه به ادامه بند مذکور قابل نقد است و این استناد را توجیه‌پذیر می‌کند.

موارد تعارض دستور موضوع پژوهش با این بند به قرار زیر است:

نخست، محکومیت باید طبق قانون باشد؛ دوم، جرم در دادگاه صالح اثبات شود؛ سوم، رأی قطعی مستند به قانون و یا منابع فقهی معتبر باشد. چهارم، حق برخورداری از امنیت در سایه قانون برای شهروندان مصون از تعرض باشد.

بند ۳ ماده ۲ مصوبه شورای عالی اداری در خصوص حقوق شهروندی، مصوب ۱۳۹۵/۱۱/۹ (ابلاغی در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۸)، حق مصون بودن از تبعیض در نظام ها، فرآیندها و تصمیمات اداری را از مصادیق حقوق شهروندی در نظام اداری دانسته است. البته ممکن است ایراد شود که این موضوع در خصوص نظام اداری است؛ در حالی که دستور مذکور یک دستور قضایی است. پاسخ این است که این دستور خطاب به فرماندار صادر شده است که یک مقام اداری محسوب می شود و از این حیث که مقام اداری را مکلف نموده برخلاف مصوبه شورای عالی اداری عمل کند، واجد ایراد است. به این ترتیب، ملاحظه می شود که دستور معاون دادستان مشهد مبنی بر جلوگیری از تردد بانوان فاقد حجاب در مترو با این مواد در تعارض بوده و آنها را نقض کرده است.

۲-۱-۲- شائبه تحقق جرم محروم کردن افراد از حقوق مقرر در قانون اساسی

آزادی تردد از حقوق مقرر در قانون اساسی است. محروم کردن افراد از این حقوق در قانون مجازات اسلامی به موجب ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده - جرم انگاری شده است.^{۱۶} این ماده مقرر کرده است:

«هر يك از مقامات و مأمورین وابسته به نهادهای دستگاه های حکومتی که برخلاف قانون، آزادی شخصی افراد ملت را سلب کند یا آنان را از حقوق مقرر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران محروم نماید علاوه بر انفصال از خدمت و محرومیت يك تا پنج سال از مشاغل حکومتی به حبس از دو ماه تا سه سال محکوم خواهد شد».

بر این اساس، آحاد ملت حق تردد آزادانه و حق مصونیت از اجرای تبعیض آمیز قوانین را دارند؛ اما متأسفانه دستور موضوع پژوهش مشتمل بر سه تبعیض زمانی، مکانی و موضوعی صادر شده و برخی از شهروندان را از این حق مسلم قانونی محروم کرده است. همچنین، حق برخورداری از حاکمیت قانون و اصول متعدد قانون اساسی با این دستور نقض شده یا نادیده گرفته شده است؛ بنابراین این شائبه جدی وجود دارد که دستور مذکور موجب محروم کردن افراد از حقوق مقرر در قانون اساسی شده است؛ بنابراین، احتمالاً مشمول جرم انگاری مذکور در ماده ۵۷۰ این قانون هم قرار می گیرد.^{۱۷} در این مورد، نقض مواد متعدد قانون نظارت بر رفتار قضات نیز مطرح می شود که به دلیل اختصار، از ورود به آن پرهیز می کنیم.

۱۶. محسن برهانی، پیشین، ۱۴۰۱.

۱۷. همان.

۳-۱-۲- تعارض و ناهماهنگی با وظایف دادستان‌ها در امر نظارت و پیگیری حقوق عامه

دستورالعمل نظارت و پیگیری حقوق عامه به‌منظور صیانت از حقوق عامه در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۶ به تصویب رئیس وقت قوه قضائیه رسیده و دادستان‌ها را مکلف نموده است که در چارچوب این دستورالعمل اقدام نمایند. در بند الف، ماده یک این دستورالعمل، حقوق عامه این‌گونه تعریف شده است: «حقوق عامه حقوقی است که در قانون اساسی، قوانین موضوعه و یا سایر مقررات لازم‌الاجرا ثابت است و عدم اجرا یا نقض آن، نوع افراد یک جامعه مفروض مانند افراد یک شهر، منطقه، محله و صنف را در معرض آسیب یا خطر قرار می‌دهد یا موجب فوت منفعت یا ضرر یا سلب امتیاز آنان می‌شود از قبیل: آزادی‌های مشروع، حقوق زیست‌محیطی بهداشت و سلامت عمومی، فرهنگ عمومی و میراث فرهنگی...».

از این رو، حق تردد در اماکن عمومی از جمله مترو، بانک و... از جمله مصادیق آزادی‌های مشروع شهروندان تلقی می‌شود. از طرفی در ماده ۱۳ این دستورالعمل آمده است: «اجرای مقررات این دستورالعمل در جهت حفظ نظارت و پیگیری حقوق عامه توسط دادستان‌ها نباید موجب اختلال در تصمیمات و وظایف مدیریتی دستگاه اجرایی که در چارچوب قوانین و مقررات صورت گرفته گردد در هر صورت در موارد اختلاف نظر تصمیم‌گیری با دادستان کل کشور است.» به این ترتیب معاون دادستان مشهد در صدور دستور جلوگیری از تردد بانوان فاقد حجاب شرعی به مفاد این دستورالعمل نیز توجه چندانی نداشته است.

۴-۱-۲- ناهماهنگی با مفاد مصوبه راهکارهای اجرایی گسترش فرهنگ حجاب و عفاف، مصوب ۱۳۸۴/۱۰/۱۳ شورای فرهنگ عمومی کشور

در بندهای متعدد مصوبه فوق به‌ضرورت «انجام هر اقدامی بر اساس قانون» تأکید شده است؛ در حالی که در صدور این دستور به این موارد توجه چندانی نشده است. به‌عنوان مثال، در بندهای مختلف این مصوبه وظایف تخصصی دستگاه‌های اجرایی به‌طور واضح ذکر شده است. نظیر بند دو که یکی از وظایف نیروی انتظامی را «اهتمام بیشتر به برخورد قانونی و محترمانه» با افراد دانسته است. همچنین در بند ۸ بر ضرورت «نظارت و کنترل قانونی و اصولی بر وضعیت اماکن...» تأکید شده است. «برخورد قانونی با افراد خیابانی، بدحجاب و...» هم در بند ۷ این مصوبه آمده است.

در مقدمه این مصوبه هم آمده است:

«...در کنار شرایط مساعد اجتماعی برای ارزش تلقی کردن و الگوپذیری این فرهنگ، نیازمند درونی

و نهادینه شدن آن در وجود افراد است بدون شک رسیدن به این هدف نیازمند مشارکت و توجه جدی همه نهادها و دستگاه‌ها به صورت مستمر و هدفمند است...»

در این بند به دو نکته اساسی اشاره شده است. اول عبارت کلیدی «شرایط مساعد اجتماعی» است. به نظر می‌رسد در شرایط فعلی جامعه و وضعیت نامناسب اقتصادی که بر مردم تحمیل شده است، صدور این دستور با هدف مذکور در مقدمه این مصوبه هم‌راستا نباشد.

همچنین عبارت «الگوپذیری این فرهنگ، نیازمند درونی و نهادینه شدن آن در وجود افراد»، حاوی نکته کلیدی دیگری است که در این مصوبه بر آن تأکید شده است. با توجه به اینکه نهادینه شدن این فرهنگ در افراد با اجبار و تحمیل و از طریق برخورد قضایی، شدنی نیست و نیاز به بسترسازی فرهنگی وجود دارد، از این حیث نیز دستور معاون دادستان مشهد قابل تأمل است.

۲-۲- چالش‌های عملی دستور (نقض اصول متعدد قانون اساسی و نقض قوانین عادی)

۲-۲-۱- نقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات

این دستور اصول متعددی از قانون اساسی را نقض کرده است؛ از جمله اصل قانونی بودن جرم و مجازات. ایراد مهمی که متوجه دستور معاون دادستان مشهد می‌شود، این است که اگرچه موضوع بی‌حجابی به موجب تبصره ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده - جرم‌انگاری شده و برای آن مجازات تعیین شده است؛ اما ممنوعیت از خدمات و حقوق اجتماعی باید به موجب حکم دادگاه و بر اساس قانون انجام شود؛^{۱۸} بنابراین، محروم کردن افراد از خدمات و حقوق اجتماعی، از جمله «مانعت از ورود به مترو توسط مأموران مترو» بدون رسیدگی دادگاهی، نقض صریح اصل ۳۶ قانون اساسی است و با اصل قانونی بودن جرم و مجازات در تضاد است. این اصل به عنوان یک قاعده حقوقی پذیرفته شده در تمام نظام‌های حقوقی دنیا و نیز نظام حقوقی اسلام، به مقامات قضایی این اجازه را نمی‌دهد که مجازاتی غیر از آنچه به موجب قانون برای جرمی در نظر گرفته شده است را به شهروندان تحمیل کنند. سلب حق ورود به مترو، آن هم بدون تعیین هویت فردی خاص، برابر با حکم محرومیت از حقوق اجتماعی برای گروهی نامعین است و مغایر با اصل ۳۶ قانون اساسی است که مقرر می‌دارد: «حکم به مجازات و اجرا آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد».

۱۸. در این زمینه در تبصره یک ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی آمده است: «موارد محرومیت از حقوق اجتماعی همان است که در مجازات‌های تبعی ذکر شده است».

لذا ابلاغ این نامه و اجرای آن در تضاد آشکار با نص اصل ۳۶ قانون اساسی است. چنین اقداماتی نتیجه‌ای جز ایجاد هرج و مرج و سلب آرامش و اعتماد عمومی نخواهد داشت. در همین راستا، ماده ۱۲ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲ نیز مقرر داشته است: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن باشد». مستندات قانونی دیگر در این زمینه، اصل ۳۷ قانون اساسی و نیز ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری است که مقرر داشته‌اند:

اصل سی و هفتم: «اصل، برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد».

ماده ۴- «اصل، برائت است. هرگونه اقدام محدود کننده، سالب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضائی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند». در این زمینه ماده ۲۸ سند امنیت قضایی مصوب ۱۳۹۹/۰۷/۱۶ رئیس قوه قضائیه نیز تصریح کرده است:

«... محرومیت اجتماعی هر محکوم جز در موارد مصرح قانونی و در حدود و زمان تعیین شده ممنوع است...»

به این ترتیب، این دستور علاوه بر نقض اصل ۳۶ قانون اساسی و مواد ۱۲ و ۱۳ قانون مجازات اسلامی با ماده ۲۸ سند امنیت قضایی مصوب رئیس قوه قضائیه نیز در تعارض است.

۲-۲-۲- نقض اصل حاکمیت قانون

اصل حاکمیت قانون، یکی دیگر از اصول نقض شده در این دستور است. این اصل، یکی از اصول مهم حقوق عمومی و به این معناست که همه قوا و سازمان‌های عمومی مکلف هستند در تصمیماتی که می‌گیرند یا اقداماتی که انجام می‌دهند، قوانین و مقررات را رعایت نمایند. حاکمیت قانون شامل همه قوای حکومتی می‌شود و کلیه مقامات عمومی اعم از قانون‌گذاری، قضایی، اجرایی و اداری تابع قانون هستند.^{۱۹}

به عبارت دیگر، «اصل حاکمیت قانون موجب تضمین حقوق شهروندی می‌شود. این اصل کلیه

۱۹. علیرضا بابایی مهر، «تفسیر اصول و مبانی آن در حقوق عمومی»، اندیشه‌های حقوقی حقوق خصوصی، ۱۴، ۶ (۱۳۸۸).

مقامات دولتی را مکلف می‌کند تا در چارچوب قانون عمل کرده و به اصطلاح قانون‌گرا باشند اصل حاکمیت قانون سنگ بنای روابط بین دولت و شهروندان است.^{۲۰}

دستور موضوع پژوهش زمانی می‌تواند با اصل حاکمیت قانون همخوانی داشته باشد که نخست، موجب اجرای تبعیض‌آمیز قوانین نشود؛ دوم اینکه باعث نقض اصول متعدد قانون اساسی نظیر اصل قانونی بودن جرم و مجازات و شخصی بودن مجازات و قانونی بودن رسیدگی‌های قضایی نشود؛ سوم اینکه تشریفات آمره قانون آیین دادرسی کیفری و حقوق دفاعی متهم را نقض نکرده باشد؛ در حالی که از مطالب قبلی مشخص شد که این دستور به هیچ‌یک از اصول، ضوابط و قوانین مزبور وفادار نبوده است و از این منظر می‌توان گفت که دستور معاون دادستان مشهد اصل حاکمیت قانون را از جهات متعددی نقض کرده است.

۲-۳- نادیده گرفتن اصل تفکیک و استقلال قوا

نادیده گرفتن اصل تفکیک و استقلال قوا از دیگر چالش‌های موجود در این دستور است. مطابق اصل ۵۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قوای حاکم در جمهوری اسلامی عبارت‌اند از: «قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضائیه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردد این قوا مستقل از یکدیگرند».

اصل تفکیک و استقلال قوا به عنوان یکی از اصول مورد توجه قانون اساسی کشور ما هم مطرح شده است و قانون‌گذاری را در قلمرو وظایف و اختیارات ذاتی قوه مقننه قرار می‌دهد. سایر سازمان‌ها و نهادها نمی‌توانند خود را در جایگاه قانون‌گذاری قرار داده و وارد وظایف و اختیارات ذاتی قوه مقننه شوند. بر این اساس، از آنجا که مستند قانونی برای این دستور وجود ندارد و این دستور در تعارض با قوانین مختلف است؛ لذا باید گفت در عمل، معاون دادستان مشهد خود را در جایگاه قانون‌گذار قرار داده و با ابلاغ مقرره‌ای جدید اقدام به وضع مجازات و محرومیت از حقوق اجتماعی غیر از آنچه در قانون پیش‌بینی شده نموده است. به این ترتیب که نخست، بر ضرورت جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو تأکید کرده که فاقد مبنای قانونی است و دوم اینکه با تسری ترک فعل مرتبط با موضوع دستور، به ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی، اقدامی فراتر از تفسیر این ماده قانونی و به عبارتی، اقدام به وضع مقرره‌ای جدید نموده و در نتیجه از این حیث قابل انتقاد است.

۲۰. پژوهشگاه قوه قضائیه، «گزارش پژوهشی امکان سنجی ضمانت اجرای نوین قضایی در دیوان عدالت اداری» (۱۳۹۴)،

۲-۲-۴- تبعیض ناروا در اجرای قوانین

چالش مهم دیگر در این زمینه، تبعیض ناروا در اجرای قوانین است. اجرای تبعیض‌آمیز قوانین در قانون اساسی و قوانین و مقررات مرتبط با حقوق شهروندی در موارد متعددی منع شده و تخلف از آن با ضمانت اجراهای مختلف مواجه است. اهمیت پرهیز از تبعیض ناروا در اجرای قوانین و مقررات‌گذاری به حدی است که دولت، به موجب بند ۹ اصل سوم قانون اساسی مکلف شده است برای «رفع تبعیض ناروا» «تمامی امکانات خود» را به کار گیرد. همچنین، بر اساس ماده دو مصوبه شورای عالی اداری مورخ ۱۳۹۵/۱۱/۹، «حق مصون بودن از تبعیض در نظام‌ها، فرایندها و تصمیمات اداری» از مصادیق حقوق شهروندی در نظام اداری دانسته شده است. در حالی که این دستور معاون دادستان از سه جهت تبعیض آمیز است:

۲-۲-۴-۱- موضوع منع ارائه خدمات

در این خصوص، این سؤال مطرح است که منع ارائه خدمات چرا فقط محدود به مترو شده است؟ و چرا در خصوص موضوعاتی نظیر شرکت فاقدین حجاب در انتخابات و راهپیمایی‌ها و پخش گزارش مربوط به شرکت زنان بدون حجاب شرعی در تبلیغات مربوط به برگزاری انتخابات و نیز راهپیمایی‌ها از صدا و سیما، دستور این ممنوعیت صادر نشده است؟

۲-۲-۴-۲- تبعیض در اجرای قوانین از حیث مکان

سؤال دیگری که در خصوص تبعیض در این زمینه مطرح و قابل تأمل است، این است که چرا این دستور فقط محدود به مشهد شده و در سایر شهرها (از جمله تهران) و حتی سایر امکان عمومی نظیر فرودگاه، ایستگاه قطار، اتوبوس و تاکسی چنین دستوری صادر نشده است؟ مطابق فصل دوم از بخش اول قانون مجازات اسلامی - مصوب ۱۳۹۲ قلمرو اجرای قوانین جزایی در مکان، تعیین و از جمله در ماده سه این قانون تصریح شده است، «قوانین جزایی ایران درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند اعمال می‌شود مگر آنکه به موجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد».

۲-۲-۴-۳- تبعیض در اجرای قوانین از حیث زمان

از زمان تصویب قوانین مورد استناد دادستان مشهد سال‌ها گذشته و سؤال این است که چرا تاکنون اقدامی صورت نگرفته و این مواد قانونی اجرایی نشده است؟ این موضوع با توجه به مقررات فصل سوم

از بخش اول قانون مجازات اسلامی - مصوب ۱۳۹۲ که مقررات راجع به قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان رایان کرده است، آشکارا تبعیض زمانی در اجرای قوانین جزایی را نشان می دهد؛ لذا نمی توان این دستور را اجرای قانون قلمداد کرد و با توجه به اصول متعدد قانون اساسی و سایر مقررات اجرایی، از جمله مفاد سند امنیت قضایی - مصوب ۱۳۹۹/۷/۱۶ رئیس قوه قضائیه، این دستور از مصادیق تبعیض ناروا است. ماده ۸ سند امنیت قضایی با عنوان «اصل برابری در مقابل قانون» مقرر داشته است:

«همه اشخاص در مقابل قانون و مراجع دادگستری مساوی هستند در راستای تضمین قانونی اصل برابری رفتار برابر و یکسان با همه اشخاص در مراجع قضایی، شبه قضایی و اداری شرط ضروری دادرسی عادلانه است به این منظور همه افراد بدون تبعیض از هر حیث از قبیل: جنسیت، نژاد، رنگ، زبان، دین، عقاید سیاسی و دیگر ویژگی ها از حق دادخواهی و دادرسی عادلانه برخوردارند».

۲-۵- عدم پابندی و عدم رعایت تشریفات آیین دادرسی و اجرای سلیقه ای قوانین (نقض اصل قانونی بودن دادرسی)

صدور این دستور، ضمن نقض اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل قانونی بودن دادرسی مذکور در ماده ۲ قانون آیین دادرسی کیفری را نیز نقض کرده است این ماده مقرر می دارد: «دادرسی کیفری باید مستند به قانون باشد، حقوق طرفین دعوی را تضمین کند و قواعد آن نسبت به اشخاصی که در شرایط مساوی به سبب ارتکاب جرایم مشابه تحت تعقیب قرار می گیرند، به صورت یکسان اعمال شود». در حالی که در اجرای قوانین باید دقت لازم صورت گرفته و قوانین درست اجرا شوند.^{۲۱} و اولویت بر رعایت قوانین باشد. نباید به صورت مقطعی قوانین زیر پا گذاشته شوند و از اجرای سلیقه ای قانون باید اجتناب گردد.^{۲۲}

۲-۶- عدم صلاحیت مقامات دادرسی در جرایم تعزیری درجه ۷ و ۸

چالش دیگری که در این خصوص وجود دارد، عدم رعایت قوانین راجع به صلاحیت دادرسی؛ به این ترتیب که مطابق قانون، مقامات دادرسی در جرایم تعزیری درجه ۷ و ۸ صلاحیت ورود ندارند. با این توضیح که: تردیدی نیست که «تردد بانوان فاقد حجاب شرعی در مترو» جرم بوده و مشمول تبصره ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی - تعزیرات و مجازات های بازدارنده - است؛ این سؤال مطرح است که آیا معاون دادستان

۲۱. جواد طهماسبی، پیشین، ۱۴۰۱.

۲۲. محسن برهانی، پیشین، ۱۴۰۱.

به لحاظ قانونی این اختیار را دارد که چنین دستوری صادر کند؟ پاسخ این سؤال منفی است؛ زیرا با توجه به اینکه تبصره ماده ۶۳۸ (اصلاحی ۱۳۹۹/۱۱/۰۸) مقرر داشته است: «زنانی که بدون حجاب شرعی در معابر و انظار عمومی ظاهر شوند به حبس از ده روز تا دو ماه و یا از ۲ میلیون تا ۱۰ میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهند شد». این جرم با توجه به ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی از جرایم تعزیری درجه ۸ محسوب می‌شود. از طرفی، مطابق ماده ۳۴۰ قانون آیین دادرسی کیفری، رسیدگی به جرایم تعزیری درجه ۷ و ۸ مستقیماً در دادگاه مطرح می‌شود. این ماده مقرر داشته است: «جرایم تعزیری درجه هفت و هشت، به‌طور مستقیم در دادگاه مطرح می‌شود...» لذا ورود معاون دادستان به این موضوع فاقد مستند قانونی است و به‌طور کلی این موضوع خارج از حوزه صلاحیت دادسرا بوده و معاون دادستان مشهد صلاحیت ورود به این موضوع و صدور چنین دستوری را نداشته است. مطابق مفاد مواد ۲۲ و ۲۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری، وظیفه دادستان از باب حقوق عامه، طرح دعوا است نه صدور حکم! دادستان نمی‌تواند حکم صادر کند. در دستورالعمل حقوق عامه در باب وظایف دادستان‌ها هم به این نکته تأکید شده است.^{۲۳}

۲-۷-۲-۲- وارونگی رابطه مقام قضایی با مجری (ارزیابی واکنش شهردار مشهد به این دستور)

تعلیمات قانونی باید توسط دادستان به مجری و ضابطان قضایی داده شود. در حالی که در این قضیه موضوع کاملاً وارونه شده و مجری به معاون دادستان تذکر رعایت قانون را داده است. شهردار مشهد در واکنش به نامه مقام قضایی، ضمن اشاره به عدم پشتوانه قانونی این دستور و مغایرت آن با سخنان مقام معظم رهبری، به دلیل اصرار مقام قضایی، این دستور را جهت اجرا ابلاغ کرده است. این موضوع از چند جهت قابل تأمل است. اول اینکه، رابطه شهردار مشهد با معاون دادستان رابطه مجری با مدعی‌العموم است. متأسفانه این رابطه در اینجا معکوس شده است. چون معاون دادستان مشهد به‌عنوان مدعی‌العموم و کسی که وظیفه پاسداری از قانون و تعلیم و آموزش ضابطان را بر عهده دارد، خود، در معرض انتقاد ضابط در زمینه نقض قانون قرار گرفته است. بهتر است در این گونه موارد به مسئله اقتناع مجری و یا ضابط توجه بیشتری بشود. نکته دوم، لزوم توجه به جایگاه سازمانی است. عباراتی که در حاشیه دستور معاون دادستان آمده، عباراتی است که با شأن قضا سازگار است. یعنی مقام قضایی هیچ‌گاه نباید عملی را انجام دهد که موجب تذکر و انتقاد مجری و توجه دادن به مقام

۲۳. جواد طهماسبی، پیشین، ۱۴۰۱.

قضایی برای رعایت قانون باشد. این موضوع نشان از شتابزدگی در صدور این دستور دارد. این وضعیت، وارونگی و معکوس شدن روابط مقام قضایی با مجری را نشان می‌دهد که از این حیث نیز این دستور نیاز به تأمل دارد.

نتیجه‌گیری

در یک جمع‌بندی و به‌عنوان نتیجه مباحث، می‌توان گفت: اگرچه مستنداتی در متن دستور معاون دادستان مشهد ارائه شده است؛ اما بررسی‌های انجام شده در راستای انجام این پژوهش حاکی از آن است که علاوه بر ایرادات متعددی که بر مستندات مورد نظر ایشان وارد است، از منظر حقوق اساسی و قواعد حقوق جزا هم ایراداتی وجود دارد. لذا نتیجه می‌گیریم که: «این دستور برخلاف قوانین صادر شده است». برخی از مهم‌ترین دلایل این نتیجه‌گیری عبارت است از:

۱. در صدور این دستور اصول متعدد قانون اساسی نقض شده است که از جمله می‌توان به اصول زیر اشاره کرد:

- اصل قانونی بودن جرم و مجازات (اصل ۳۶ قانون اساسی)

- اصل حاکمیت قانون (اصل ۷۱ قانون اساسی)

- اصل تفکیک و استقلال قوا (اصل ۵۷ قانون اساسی) و

۲. علاوه بر اصول قانون اساسی، در موارد متعددی به سایر نصوص قانونی هم توجه نشده است. ازجمله به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

- عدم توجه به موارد صلاحیت دادستان‌ها و عدم صلاحیت معاون دادستان مشهد در این قضیه (بنا بر جهات قانونی معاون دادستان صلاحیت لازم برای صدور این دستور را نداشته است؛ زیرا رسیدگی به این جرم اساساً در دادگاه انجام می‌شود).

- نقض حقوق شهروندی و عدم توجه به مفاد قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، همچنین مصوبه شورای عالی اداری در خصوص حقوق شهروندی.

- تفسیر نادرست عبارت «حوزه کاری» در استناد به ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری.

- تغییر و توسعه ضمانت اجرای تخلف از ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری.

- توسعه در تفسیر عبارت «مقامات و اشخاص رسمی» در استناد به ماده ۷۲ قانون آیین دادرسی کیفری.

- استناد نادرست به ماده ۵۷۶ قانون مجازات اسلامی -تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده.

- عدم رعایت تشریفات آیین دادرسی کیفری و نقض اصل قانونی بودن دادرسی، همچنین اجرای سلیقه‌ای قوانین.
 - ایجاد شائبه تحقق جرم محروم کردن افراد از حقوق مقرر در قانون اساسی.
 - عدم توجه به وظایف دادستان‌ها در امر نظارت و پیگیری حقوق عامه.
 - تبعیض ناروا در اجرای قوانین در قلمرو زمانی، مکانی و موضوعی.
 - عدم توجه به مصوبات مرتبط با موضوع فرهنگ عفاف و حجاب.
- معاون دادستان مشهد با صدور این نامه، برخی از اصول قانون اساسی و قواعد حقوق جزا و آیین دادرسی کیفری را نقض کرده است. شتاب‌زدگی در صدور این دستور مشاهده می‌شود که می‌تواند آثار مخرب و معکوسی بر جای گذاشته و نتایج مثبت و مورد انتظار از آن حاصل نشود.

فهرست منابع

- قوانین و مقررات
- دستورالعمل نظارت و پیگیری حقوق عامه به منظور صیانت از حقوق عامه، مصوب ۱۳۹۷.
 - سند امنیت قضایی، مصوب ۱۳۹۹/۷/۱۶ رئیس قوه قضائیه.
 - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۵۸.
 - قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲.
 - قانون مجازات اسلامی - کتاب پنجم تعزیرات و مجازات های بازدارنده - ۱۳۷۵.
 - قانون آیین دادرسی کیفری، مصوب ۱۳۹۲.
 - قانون نظارت بر رفتار قضات، مصوب ۱۳۹۰.
 - قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵.
 - مصوبه راهکارهای اجرایی گسترش فرهنگ حجاب و عفاف.
 - مصوبه شورای عالی اداری در خصوص حقوق شهروندی در نظام اداری.
 - کتاب و مقالات و یادداشت های علمی و سایت ها
 - بابایی مهر، علیرضا، «تفسیر اصول و مبانی آن در حقوق عمومی»، اندیشه های حقوقی حقوق خصوصی، ۶، ۱۴ (۱۳۸۸)، ۱۶۷-۱۹۶.
 - برهانی، محسن. «اجلاسیه کرسی مناظره مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد (جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو)»، تهران: پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ۱۴۰۱/۵/۳۰.
 - پژوهشگاه قوه قضائیه. «گزارش پژوهشی امکان سنجی ضمانت اجراهای نوین قضایی در دیوان عدالت اداری»، چاپ اول، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، (۱۳۹۴).
 - خالقی، علی. «صفحه اینستاگرام به نشانی: khaleghi.law.ut» در تاریخ ۵ ژوئیه ۲۰۲۲-۱۴ تیر ۱۴۰۱.
 - راسخ، محمد. وضع مقرر در قوه قضائیه، چاپ اول، تهران: دراک، ۱۳۹۴.
 - زارع، ابراهیم. شرح آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران: دادگستری کل استان تهران، ۱۴۰۰.
 - طهماسبی، جواد. آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ دوم، تهران: میزان، ۱۳۹۵.
 - طهماسبی، جواد. «اجلاسیه کرسی مناظره مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد (جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو)»، پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ۱۴۰۱/۵/۳۰.
 - قیاسی، جلال الدین. روش تفسیر قوانین کیفری»، چاپ دوم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی قم (بوستان کتاب)، ۱۳۹۸.
 - میر محمدصادقی، حسین. «اجلاسیه کرسی مناظره مورد پژوهی دستور معاون دادستان مشهد (جلوگیری از ورود بانوان فاقد حجاب شرعی به مترو)»، تهران: پژوهشکده حقوق و قانون ایران، ۱۴۰۱/۵/۳۰.
 - سایت خبری تحلیلی تابناک، به نشانی: <https://www.tabnak.ir> کد خبر ۱۱۲۸۳۶۲ تاریخ انتشار: ۱۴ تیر ۱۴۰۱.